D U Š A N D Ž A M O N J A
(1928.-2009.)

Neposredno nakon završenoga školovanja na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu Dušan Džamonja stvara djela, kao što su *Glava anonimnog zatvorenika* (1952.) i *Metalac* (1953.), koje su kritika i povijest umjetnosti visoko vrednovali. Već 1960. izlaže na XXX. bijenalu u Veneciji, u igri je za Veliku nagradu bijenala za skulpturu, a otvaraju mu se vrata važnih europskih i američkih muzeja. Njegove skulpture ulaze u prestižne zbirke, on prelazi lokalne granice i postaje integralnim dijelom europske skulpture tog vremena. Džamonja već ranih pedesetih prihvaća i na osoban način koristi prepoznatljive idiome najvećih suvremenika – od Henryja Moorea do Lynna Chadwicka. On, dakle, govori kiparskim jezikom svojega doba, razumljiv je i prihvatljiv u globalnome smislu, ali unosi u njega vlastiti dijalekt koji je plod iznimno snažne umjetničke osobnosti. Ta će se osobnost i prepoznatljivost početi od tada ubrzano razvijati, točnije nastavljati na one jezičke komplekse koje je autor sam artikulirao od sredine pedesetih.

Enformel i Džamonja neće se još dugo rastati, štoviše on će ključne supstancije enformela, kao što je osjećaj za tragično, nositi u sebi kao važnu identifikacijsku šifru tijekom čitava stvaralačkoga vijeka. To će dolaziti osobito do izražaja kada bude na izravan način evocirao na tragične događaje i njih postavljao za temu svojih djela. Riječ je o monumentalnoj plastici u kojoj se evocirala tragedija Drugoga svjetskoga rata. Spomenik prosinačkim žrtvama u Zagrebu, u Dubravi, iz godine 1959.-1960. prvo je kiparovo djelo u kojemu se patos i osjećaj za tragično uzdižu na monumentalnu mjeru. To će se moći naslutiti i na nekoliko velikih projekata iz istoga razdoblja koji su ostali nerealizirani, kao što je projekt Spomenika žrtvama u Jajincima (1957.>), projekt Spomenika žrtvama Auschwitza (1958.), pa prijedlog Memorijalne grobnice u Dachauu (1959.) i zatim projekt za Spomenik žrtvama u Dachauu (1965.). Nekoliko pak realiziranih djela, kao što je Spomen-kosturnica u Barletti u Italiji (1968.) i

Dušan Džamonja

Memorijalni kompleks na Kozari (1972.), dovršavaju otprije započetu temu, ali i otvaraju jednu novu, a to je odnos plastičkog tijela i otvorenog prostora. Već gigantske dimenzije oblika, a zatim i njihova razgranata struktura podrazumijevaju čvrstu povezanost s pejzažom i aktivnu ulogu ambijenta u svim segmentima skulpture.

Nekoliko kasnijih, pa i sasvim kasnih što projekata što realizacija, oslanjaju se možda više na mramornu skulpturu smještenu u vrt kiparove istarske rezidencije, nego na prijašnju spomeničku plastiku. To osobito dolazi do izražaja na Memorijalu civilnim žrtvama, nestalim i zatočenim hrvatskim braniteljima na Mirogoju. I ovdje je forma sažeta na praelemente – pravilne kvadre od crnoga granita koji su međusobno povezani, a na njihovoj je površini ispisano 13.000 imena onih kojima je spomenik i podignut. U odnosu na Barlettu i Kozaru, mirogojski je spomenik upravo komornoga karaktera, a organskom povezanošću s ambijentom, rubnom zonom groblja, dobiva na simboličkoj razini doimajući se poput svetišta. Patos i osjećaj za tragično ovdje je iskazan na drugi način – diskretno i s puno suosjećanja. To je posljednja velika realizacija ovoga kipara. Njegovo prvo veliko djelo memorijalnoga karaktera, Spomenik prosinačkim žrtvama (1959.-1960.), smješteno je na istočnu periferiju Zagreba. Posljednje na sjevernu, uz sam rub glavnoga gradskog groblja. U tom komemoriranju žrtvama ima nečeg duboko simboličkoga: možda niti jedan drugi kipar kojega će se najlakše pamtiti po spomeničkoj plastici, a imali smo ih zaista velikih, nije bio tako duboko usredotočen na žrtve kao što je to bio Dušan Džamonja.

U životu Dušana Džamonje tekle su dvije stvaralačke crte: jedna koja pripada memorijalnoj plastici, i druga, komornija, u kojoj je na djelima manjih ili većih dimenzija artikulirao sve svoje bitne jezičke probleme. Dakako da su te dvije crte Džamonjina djelovanja međusobno nerazlučive, da jedna crta dopunjuje drugu, da one tek kada ih gledamo zajedno čine kiparov opus do kraja razumljivim. U više od pola stoljeća dugome, iznimno aktivnome, iznimno prisutnome stvaralačkome vijeku Dušana Džamonje upada u oči posebnost i istodobno univerzalnost njegova jezika. Zaista, mnoge od oblika koje je tijekom svoga bogatoga umjetničkoga života stvarao nose obilježja vječnih vrijednosti, lake razumljivosti i prijemčivosti. Taj sklad općega i posebnoga, vječnoga i aktualnoga mogao je postići samo onaj tko je istinski razumio svoj posao, svoj zanat, svoju umjetnost. Onaj koji se tome predavao bez rezerve i koji je u tome vidio svoju sudbinu.

Zvonko Maković